

Impact Factor – SJIF 6.293

ISSN-2349-638x

Aayushi
International Interdisciplinary
Research Journal (AIIRJ)

PEER REVIEWED & INDEXED JOURNAL

Smt. Savitabai Uttamrao Deshmukh
Mahavidyalay, Digras

Organize

One Day Interdisciplinary National Level
Conference

on

Emerging Trends in Higher education: Arts and
Humanities

Editor

Dr. Dipak Ulemale

Chief Editor

Pramod P. Tandale

No part of this Special Issue shall be copied, reproduced or transmitted in any form or any means, such as Printed material, CD – DVD / Audio / Video Cassettes or Electronic / Mechanical, including photo, copying, recording or by any information storage and retrieval system, at any portal, website etc; Without prior permission.

Aayushi International Interdisciplinary Research Journal

ISSN 2349-638x

Special Issue No.74

Chief Editor : Pramod P. Tandale

Disclaimer

Research papers published in this Special Issue are the intellectual contribution done by the authors. Authors are solely responsible for their published work in this special Issue and the Editor of this special Issue are not responsible in any form.

Sr.No.	Name Of Author	Title Of Paper	Page No.
96	डॉ. संजय जे. भगत	मानवाधिकार आणि कौटुंबिक हिंसाचार	348
97	प्रा. संतोष लोभासिंग जाधव	स्त्रियांची स्थिती आणि मानवाधिकार	351
98	प्रा. मुकेश भाउराव सरदार	मराठी साहित्याचे सामाजिक योगदान	356
99	डॉ. श्याम मु. जाधव	संत तुकाराम महाराजांच्या अर्भगातील सामाजिक योगदान	359
100	डॉ. दिपक शृंगारे	जागतिकीकरणाचे भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील आर्थिक परिणाम	362
101	डॉ. विवेक जी. सिरस्कार	स्त्रियांचे मानवी हक्क व स्त्रियांवरील कौटुंबिक हिंसाचार	366
102	दिपाली प्रकाश तोटे	मानवाधिकार और घरेलू हिंसा	370
103	डॉ. वंदना दामोदर आरक	स्त्री आरोग्य आणि तणाव व्यवस्थापन	374
104	प्रा. वनिता किसनराव बोदडे	बालकांच्या विकासात आईची भूमिका	377
105	डॉ. एन.आर. वर्मा	नक्षलवाद - भारतीय लोकशाही, संसदीय शासन प्रणाली आणि विकासाचा मारक एक अभ्यास	383
106	डॉ. विद्या भैसारे	ताणाचा महिलांच्या आरोग्यावर होणारा परिणाम	386
107	प्रा. विक्रान्त कृष्णराव मेश्राम	मराठी साहित्य आणि आंबेडकरी साहित्य सामाजिक, सांस्कृतिक चळवळ	391
108	कु. प्रजा बाळकृष्ण पंडित	मानवी हक्क आणि घरगुती हिंसा	394
109	प्रा. कु. प्रतिभा सुभाषराव काटकर	महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांच्या शारीरिक विकासांमध्ये आहाराचे महत्व	398
110	प्रा. सुधीर मा. गोटे	मानवी अधिकार आणि कौटुंबिक हिंसाचार	402
111	प्रा. डॉ. रावसाहेब पिराजी इंगळे	भारताचा सामाजिक प्रगती निर्देशांक : एक दृष्टीक्षेप	404
112	प्रा. डॉ. सौ. सिमा बा. अढाऊ	बालकांच्या विकासातील आहाराचे महत्व	407
113	डॉ. उज्ज्वला वंजारी	मराठी साहित्याचे सामाजिक योगदान	410
114	डॉ. दामोदर चंद्रभान दुधे	सामाजिक विकास आणि आव्हाने	413
115	प्रा. डॉ. चंद्रकिरण घाटे	संगीत ललित कला पर वैश्वीकरण का प्रभाव	417
116	Dr. Rajesh G. Maske	Evils of Patriarchy in Chinua Achebe's Things Fall Apart	421
117	Dr. Sarita Dinkarrao Deshmukh	Child Growth and Development Stages	423

मराठी साहित्याचे सामाजिक योगदान

प्रा. मुकेश भाउराव सरदार
कला, विज्ञान व वाणिज्य
महाविद्यालय, चिखलदरा,
जि. अमरावती.

प्रस्तावना

मराठी भाषा— संस्कृतीचा विचार केल्यास अत्यंत व्यापक आणि व्यभिचरतेचा मोठा पट समोर येतो. मराठी साहित्य संस्कृतीला असलेली समृद्ध अशी दीर्घ परंपरा मराठी साहित्य संस्कृतीचे महात्म्य व सामर्थ्य अधोग्रहित करणारी आहे. या पार्श्वभूमीवर समाजाच्या उन्नतीसाठी, सगळ्यांच्या आकलनाच्या क्षमता विचारात घेऊन मराठी साहित्य जगाबरोबर धावतांना दिसतो आहे. आज अनेक देशांमध्ये मराठी माणसे मराठी साहित्यांच्या योगदानामुळे अभिमानाने राहत आहेत.

मराठी साहित्यामध्ये कविता या वाङ्मय प्रकाराला मोठी परंपरा आहे. मराठी कवितेला संत कवितेने आपल्या अभूतपूर्व सामर्थ्याने जागतिक काव्य पटलावर नेऊन पोहोचविले आहे. याच समृद्ध काव्य परंपरेचा पायावर उभ्या असलेल्या आधुनिक मराठी कवितेने मराठी कवितेला आपल्या आश्वासक अनुभूतीच्या वळवर अधिकच विस्तारत नेले. मराठी आधुनिक काव्याचा हा दिडशे वर्षांचा प्रवास ठळकपणे लक्षात येतो. आधुनिक मराठी कवितेचा समग्र व सलग असा पट डोळ्यासमोर उभा केल्यास काही ठळक संवेदन स्वभावाचे दर्शन घडते.

सामाजिक योगदान

मानवाचे त्याच्या जन्मापासून मनाचे भरण—पोषण मराठी साहित्याने केले. लिखित स्वरूपाचे साहित्य वाचून त्याचा बापल्या मनावर संस्कार होऊन जातो. मात्र त्याही आधी बालपणापासूनच आजूबाजूच्या वातावरणातून लोकजीवनातल्या असंख्य स्मृती कहाण्यातून पद्यरचनांचा परिचय ऐकण्यातूनच आपल्याला झालेला असतो. मराठी साहित्य परंपरेतल्या पद्यातल्या शब्दाचे, वाक्यांचे नाद बंध व बोलीरूपाच्या मंत्रमोहिनीबंधाने मानवी जीवनाला नेहमीच आकर्षित केलेले आहे. पद्यातील लय वृद्धता व संगीतांनुकूलतेचा परिचय मराठी साहित्याने समाजाला करून दिला आहे. मराठी साहित्याचा प्रसार हा शिक्षण व्यवस्थेतून झालेला आहे. शालेय अभ्यासक्रमातील अनेक कविता, कथा, ललित वैचारिक मधले संस्कार विद्यार्थ्यांच्या मनात घर करून असतात. मराठी साहित्याला प्राचीन परंपरा आहे. आद्यकवी मुकुंदराजापासून ते आजतागायत अनेक महत्त्वाच्या कवींनी मराठी काव्य परंपरेच्या माध्यमातून समाजाला मोठे योगदान दिले आहे. विचार, भावना कल्पना आणि संवेदनांचा आविष्कार समाजाला दिला. कारण साहित्यनिर्मितीचा समाज संस्कृतीशी फार निकटचा संबंध असतो.

मराठी साहित्याने दीडशे वर्षांपासून समाजाला आधुनिकतेचे डोळे वाटले आहे. एकोणिसाव्या शतकातील राजकीय सामाजिक स्थित्यंतराच्या संपूर्ण छटा मराठी साहित्यात उमटलेल्या आहे. त्यामुळेच मराठी माणूस इतर माणसात सौंदर्याने, सुगंधाने न्हाऊन निघालेला वाटतो. ब्रिटिशांच्या आगमनानंतर वसाहतिक धोरणातून सामाजिक जीवनाला नवे आयाम प्राप्त झाले. परंपरा आणि आधुनिकतेचा संघर्षाचे शतक हे होते. या शतकात मराठी साहित्याने ज्ञान—विज्ञान आणि विवेकवाद वाटण्याचे काम केले. जुन्या विचारांना फेकून द्यायला लावले आणि नव्या विचारांच्या अमृत पाजल.

प्रथममहात्मा फुल्यांनी समाजाला क्रांती शिकवली —

महात्मा फुले हे सामाजिक सुधारणेच्या बाबतीत कृतीशिल लेखक होते त्यांनी कोणताच धर्म मानला नाही पण ते मुळात धार्मिक होते. त्यांनी 'निर्मिक' ही ईश्वरासंबंधी संकल्पना वापरून मराठी माणसाच्या मेंदूत बुद्धिप्रामाण्यवादी विचाराचे बॉम्ब टाकलेत. मा. फुले यांनी मराठी साहित्याचा संसार अखंडदि रचनेतून केल्याचा जाणवतो. त्यांनी वासाहतिक काळातील इतिहास विषयीचे व राजकारण विषयाचे नवे भान प्रकट केले.

ख्रिस्त मोहंमद मांग ब्राह्मणासी ॥

धरावे पोटाशी ॥ बंधूपरी ॥

अशी वैश्विक जाणीव महात्माफुल्यांनी एकोणिसाव्या शतकात केशवसुतांच्या आधी व्यक्त केली ही नवी युगजाणीव होती. ज्यांनी तुमचा अपमान केला त्याला दिन दारिद्र समजून क्षमा करा. त्याला मैत्रीवळाने जिंकून द्या. त्यालाही अधर्मापासून मुक्त करून धर्मवान बनवा. त्याच बरोबर शेतकऱ्यांच्या दुःखाचे व शोषणाचे स्वरूप आपला साहित्यातून अधोरेखित करतात. सामाजिक समता आणि न्यायाचेवेगळे दर्शन घडवितात. स्त्रीच्या वास्तव दर्शनावरोबरच कुळवाडी भूपण छत्रपती शिवाजी महाराजांचा 'पोवाडा' सारख्या रचनेतून नवी इतिहास दृष्टी समाजाला देतात.

केशवसुतांची तुतारी

एकोणिसाव्या शतकाच्या उत्तरार्धात महाराष्ट्राच्या सामाजिक जीवनात केशवसुतांनी नव्या प्रबोधनाची पहाट कोरली. त्या प्रबोधनाचा उजेड केशवसुतांच्या कवितेत थेट पाहायला मिळते. म्हणूनच त्यांना आधुनिक मराठी काव्याचे जनक म्हटले जाते. 'प्रेम भावना' 'निसर्ग प्रेम' गुढ गुंजन सामान्य गोष्टीतही सौंदर्य शोधण्याची वृत्ती, सामाजिक क्रांतीचे आवाहन त्यांच्या कवितेतून जाणवते. सामाजिक रूढी विरुद्ध बंडखोरी व स्वातंत्र्य, न्याय, समता, बंधुता इत्यादी मूल्यांचा पुरस्कार केशवसुतांनी केला. स्फुर्ती, तुतारी, नवा शिपाई इत्यादी आवेशपूर्ण व बंडखोर वृत्तीच्या निदर्शक आहेत.

'एक तुतारी द्या मज आणुनी

फुंकित मी जी स्वप्राणाने
भेटुनि टाकिन सगळी गगने
दीर्घ जिच्या त्या किंकाळीने

अशी तुतारी द्या मजल्यागुनि'

या कवितेत सामाजिक आवडंबरावर प्रखरपणे प्रहार केल्याचे दिसते. तर 'नवा शिपाई' या कवितेत जात, धर्म, पंथ यावर निर्दयीपणे भाष्य करून समाजाला प्रबोधनाच्या मुख्य प्रवाहांत आणण्याचा विचार मांडतात.

नव्या मनुतिल नव्या दमाचा शूर शिपाई आहे
कोण मला वठणीला आणू शकतो ते मी पाहे

ब्राह्मण नाही, हिंदू नाही, न मी एक पंथाचा

तौचपतित की, जे आखडीती प्रदेश साकल्याचा.

अशा क्रांतिकारी कवितेमुळे समाजाची झोप उडाली. समाजाला अंधश्रद्धेतून बाहेर पण्याची बुद्धी सुचली. धर्माची पताका फडफडायला लागली.

मान्यवर लेखक कवी यांचे योगदान

१. रमेश अच्युत तेंडुलकर (१९३०)
२. मधुकर दत्तात्रेय हतकणंगलेकर (१९२८)
३. आनंद रतन यादव (१९३५)
४. दशरथ तात्याबा भोसले (१९३६)
५. सुरेश रामकृष्ण चुनेकर (१९३६)
६. प्रमिला मधुकर गोखले (१९२८)
७. वसंत दिगंबर कुलकर्णी (१९२३)
८. महादेव विनायक गोखले (१९२९)
९. रघुनाथ बळवंत फणसळकर (१९२१)

या लेखकांनी मराठी साहित्यात काव्य, कथा, लघुनिबंध, प्रवास वर्णन आणि व्यक्तिचित्रे साहित्य विचार, वाङ्मयीन उपसंहार, विनोद, मराठीतील जप्त वाङ्मय कारागृहात निर्माण झालेले मराठी वाङ्मय इत्यादी प्रकाराला हाताळून मराठी समाजाला अभिरूची संपन्न केले. तर कवीवर्यकुसुमाग्रजांनी मराठी साहित्याच्या माध्यमातून समाजाला सत्य शिव आणि सौंदर्य आपल्या प्रतिमेच्या बळावर अधोरेखित करून दिले. बा.सी. मर्ढेकर, प्रा. वि.दा. करंदीकर, प्रा. पू.शी. रेगे, सदानंद रेगे, रददचंद्र

मुक्ती बोध, ग. दि. माडगूळकर प्रा.शांता शेळके, नारायण सुर्वे; ना.धो.महानोर, प्रा. मंगेश पाडगावकर,दिलीप चित्रेप्रा. वसंत बापट, सुरेश भट, ग्रेस यांनी मराठी साहित्याला समृद्ध केले. केशवसुतांपासून कुसुमाग्रजापर्यंत संस्कृत शब्दांच्या सहायाने मराठी भाषेचे आविष्कार सामर्थ्य वाढविण्याचा प्रयत्न केल्याचे दिसून येते.पु.ल. देशपांडे, विजय तेंडुलकर, प्रा. वसंत कानेटकर, विद्याधर गोखले, बाळ कोल्हटकर, सतीश आळेंकर प्राध्यापक महेश एलकुंची वार यांनी मराठी समाजाला नाट्य दृष्टी दिली. प्राध्यापक गंगाधर गाडगीळ पु. भा. भावे व्यंकटेश माडगूळकर प्राध्यापक जी ए कुलकर्णी प्राध्यापक कमल देसाई श्री. रा. पानवलकर शंकराव खरात शंकर पाटील बी. वा मोकाशी शांताराम बाबुराव बागुल प्राध्यापक द.मा. मिरासदार सरदार, सानिया, पु. काळे श्री.ना.सरदेसाई यांनी कथावाङ्मय तर कादंबरीला सौंदर्यवर्ती बनविण्यासाठी श्री. ना.म पेंडसे मधु मंगेश कार्तिक गो नी दांडेकर रणजित देसाई डॉक्टर सुमती क्षेत्रमाडे वसुंधरा पटवर्धन प्राध्यापक भालचंद्र नेमाडे भाऊ पाध्ये चित्रा खानोलकर जयवंती सावंत गौरी पांडे अथक परिश्रम घेतले. चरित्र-आत्मचरित्र त्यात धनंजय की बाबासाहेब पुरंदरे सदाशिव आठवले गोखले द.न. गोखले हंसा वाडकर विश्राम बेडेकर सोनू माधवराव पगडी दया पवार लक्ष्मण माने प्रबोधन कार ठाकरे शांताबाई कांबळे एस एम जोशी, बेबी कांबळे यांचे मोठे योगदान आहे. तर ललित गद्य प्राध्यापक इरावती कर्वे दुर्गा भागवंत महादेवशास्त्री जोशी प्राध्यापक आनंद यादव रमेश मंत्री यांनी लिलयाहाताळण्याची दिसते समीक्षेच्या प्रांतात वा. ल. कुलकर्णी प्रांतात मुळशी प्रभाकर ५०० प्राध्यापक भाषण ओके अध्यापक शोधा पेठ चे प्राध्यापक घुमू कुलकर्णी पाटणकर मराठी मी विचाराला प्रयत्न बंदीनाथसरोजिनी बाबर फराळ प्राध्यापक राग जाधव पठाण अरविंद संशोधक

संदर्भ ग्रंथ

१. विसाव्या शतकातील महाराष्ट्र (खंड तिसरा) लेखक -य. दि.फडके प्रकाशक- रा. दी. कुलकर्णी श्री विद्या प्रकाशन शनिवार पेठ पुणे -३०
२. मराठी वाङ्मयाचा इतिहास खंड सहावा- भाग दुसरा संपादक गो. म. कुलकर्णी व. दि. कुलकर्णी
३. विवेक आणि न्याय आधुनिक महाराष्ट्रातील प्रबोधन पर्व
४. स्वातंत्र्योत्तर मराठी साहित्याचा मागोवा प्रदक्षिणा : खंड २ अनिरुद्ध अनंत कुलकर्णी प्रकाशक-कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन विजयनगर पुणे ४११०३०
५. अर्वाचीन मराठी कविता संपादक -गजानन जाधव राघव पब्लिशर्स अँड डिस्ट्रीब्युटर्स नागपूर ३२